

Η Ο Ρ Α Ο Σ

*ένα αρχαιογνωστικό περιοδικό*

26-31 ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΘΗΝΑ 2014-19 26-31

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

σημείωμα	7–8
ΑΤΤΙΚΑ	
A. Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Ἡ ἐπιγραφή IG I <sup>3</sup> 243 καὶ ἓνα νέο θραῦσμα	9–26
A. Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Ἐπανεξέτασις τῆς συνθήκης IG I <sup>3</sup> 39	27–37
S. V. TRACY, Attic Letter-Cutters of ca. 370 to ca. 100 B.C.: <i>Addenda</i> to the Published Lists of Inscriptions	39–50
N. ΠΑΠΑΖΑΡΚΑΔΑΣ – ΕΙΡΗΝΗ ΡΩΣΣΙΟΥ, Ἐκ τῶν χρυσῶν Νικῶν. Νέο θραῦσμα τῆς IG I <sup>3</sup> 469	51–62
N. ΠΑΠΑΖΑΡΚΑΔΑΣ – ΕΛΙΣΑΒΕΤ Π. ΣΙΟΥΜΠΑΡΑ, Νέο θραῦσμα τῆς στήλης τῆς Χαλκοθήκης IG II <sup>2</sup> 120+1465	63–75
ΕΛΕΝΑ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ – Α. Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Ψήφισμα ὀργεῶνων ἐξ Ἀθηνῶν	77–94
ΚΥΡΙΑΚΗ ΨΑΡΑΚΗ, Ἐνας νέος ὄρος τριτύων ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ	95–109
ΜΑΡΙΑ ΠΕΤΡΙΤΑΚΗ, Ενεπίγραφο ὄστρακο ἀπὸ τὸ τέμενος τῆς Μητέρας τῶν θεῶν στο Νέο Φάληρο	111–120
A. Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ – Γ. Ν. ΠΑΛΛΗΣ, Εὐτύχει ἡμέριε	121–125
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	
R. K. PITT, An inscribed jumping-weight from the Spartan acropolis	127–132
A. Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Τὸ ψήφισμα τῶν Λυκουρασίων πρὸς τιμὴν τοῦ Δαμοφώντος	133–157
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	
A. Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ – Ν. ΠΑΠΑΖΑΡΚΑΔΑΣ, Ἀπολογία ἀγωνοθέτου τῶν Βασιλείων ἐκ Λεβαδείας	159–192
D. KNOEPFLER, Le financement des <i>Basileia</i> et l'histoire du <i>Koinon Boiôtôn</i> à la basse époque hellénistique: à propos de la nouvelle <i>apologia</i> de Lébadée et d'un fragment resté inédit	193–270
Θ. ΠΑΛΙΟΥΓΚΑΣ, Δαβύχειος κέραμος ἀπὸ τὴν Πελασγίδα Λάρισα	271–280
ΑΝΘΗ ΜΠΑΤΖΙΟΥ – Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ, Πρόσταγμα καὶ ἐπιστολὴς Λευκίου Αἰμυλίου Λευκίου (Παύλου Μακεδονικοῦ)	281–302

Δ. ΚΥΡΙΤΣΗΣ, Βυζαντινή επιγραφή από το σπήλαιο της Αγίας Ιερουσαλήμ (Αρσαλή) Υπάτης, Φθιώτιδας	303–309
Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ, Άμαξήλατος οδός στα Στενά Καλαμακίου Γούνιτσας Πηνείου	311–316

#### ΓΕΝΙΚΑ

D. ROUSSET, Le présent et l'avenir des <i>Inscriptiones Graecae</i>	317–327
---	---------

#### νεκρολογία

Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ, Ο γείτονας μου Πάρις. Πάρις Γουναρίδης 1947–2017	329–331
--	---------

#### χρονικό

Χρονικό τής Έλληνικής Έπιγραφικής Έταιρείας 2013–2019	333–344
---	---------

Χρονολόγιο Κ. Σ. ΠΙΤΤΑΚΗ (έπιμέλεια: Γεωργία Ε. Μαλούχου)	345–346
---	---------

«Μέ τί καρδιά, μέ τί πνοή... πήραμε τήν ζωή μας». Τριάντα χρόνια από τήν έκδοση του περιοδικού <i>ΗΟΡΟΣ</i> και τήν ίδρυση τής Έλληνικής Έπιγραφικής Έταιρείας	347–366
--	---------

ΦΩΤΕΙΝΗ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Η Έλληνική Αρχαιολογία τά έτη 1960–2003*

ΘΕΟΔΩΡΑ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ-ΣΤΑΘΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Μία σύντομη, έπιλεκτική έπισκόπηση τής ιστορίας τής Έλληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στο διάστημα 1960–2003*

ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΤΟΥΜΑΣ, *Από τις εμπειρίες μου στην Αρχαιολογική Υπηρεσία*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΚΟΣ, *Η Αρχαιολογική Υπηρεσία στον καιρό μας*

#### σχόλια

367

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΚΥΡΙΤΣΗΣ

## Βυζαντινή επιγραφή από το σπήλαιο της Αγίας Ιερουσαλήμ (Αρσαλή) Υπάτης, Φθιώτιδας

Το σπήλαιο της Αγίας Ιερουσαλήμ τοποθετείται, περίπου δύο χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Υπάτης σε υψόμετρο 1050μ.<sup>1</sup>. Ο Γ. Πάλλης σε δημοσίευσή του στο συνέδριο «*Η Υπάτη στην εκκλησιαστική ιστορία, την εκκλησιαστική τέχνη και τον ελλαδικό μοναχισμό*» που πραγματοποιήθηκε το 2009 στην Υπάτη, τονίζει την ιδιαίτερη λατρεία που γνώρισε η Αγία σε σπηλαιώδεις ναούς στην ανατολική Στερεά Ελλάδα<sup>2</sup>. Η διάδοση αυτής της λατρείας στην περιοχή ανάγεται κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο<sup>3</sup>. Η λατρεία στο σπήλαιο της Αρσαλής συνεχίζεται μέχρι τις ημέρες μας. Στο εσωτερικό του σπηλαιώματος εντοπίζεται πλινθόκτιστο τέμπλο επικαλυμμένο με κονίαμα που έχει ανεγερθεί σε νεώτερους χρόνους. Το σπήλαιο της Αγίας Ιερουσαλήμ εορτάζει δύο φορές τον χρόνο, την Τετάρτη της Διακαινησίμου και στη μνήμη της Αγίας.

Τη χρήση του σπηλαίου ως ασκητηρίου κατά τη βυζαντινή περίοδο πιστοποιούν κυρίως οι λαξευμένες κόγχες στον ασβεστολιθικό φυσικό βράχο για τη συλλογή νερού (εικ. 2). Είναι αρκετά δύσκολο να γνωρίζουμε πότε ξεκινά η χρήση του σπηλαίου από ασκητές, αφού δεν σώζονται επαρκή στοιχεία.

Οι κόγχες συλλογής νερού από την Αρσαλή θυμίζουν έντονα την ιστορία του αναχωρητή Πτολεμαίου, έτσι όπως καταγράφεται στο Λαυσαϊκόν<sup>4</sup>. Ο Πτολεμαίος,

---

Ευχαριστώ θερμά τους εκδότες Α. Π. Ματθαίου, Β. Μπαρδάνη και Γ. Α. Πίζουλα, και ιδιαιτέρως τον κ. Γ. Πάλλη, διότι διάβασαν το κείμενό μου και μου έκαναν χρήσιμες παρατηρήσεις.

1. Νικόλαος Φθιώτιδος, *Ιστορικά εκκλησιαστικά μνημεία της Ιεράς Μητροπόλεως Φθιώτιδος*, Λαμία 2003, 298–299.

2. Γ. Πάλλης, *Ο μοναχισμός στο Όρος Οίτη κατά τη βυζαντινή περίοδο, αρχαιολογικές μαρτυρίες*, στο Δ. Γόνης (ed.), *Η Υπάτη στην εκκλησιαστική ιστορία, την εκκλησιαστική τέχνη και τον ελλαδικό μοναχισμό, Υπάτη 8-10 Μαΐου 2009, Πρακτικά*, Αθήνα 2011, 495–517. Για τα ασκητήρια στην ευρύτερη περιοχή της Οίτης βλ. του ίδιου, *Τοιχογραφίες σε σπήλαια της Οίτης*, ΔΧΑΕ 30(2009)177–186.

3. Γ. Πάλλης, όπ. π., 502.

4. Παλλαδίου Έλενοπόλεως, *Ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία*, μτφρ. Ε. Μερετάκης, *Φιλοκαλία τῶν η̅πητικῶν καὶ ἀσκητικῶν*, Θεσσαλονίκη 1996, 200–204.

εξαιτίας του ότι το κελί που διέμενε ήταν αποκομμένο από τη σκήτη, δυσκολευόταν να προμηθευτεί νερό. Η κοντινότερη πηγή απείχε δεκαοχτώ ώρες από το κελί του. Για να αποφύγει την ταλαιπωρία, συγκέντρωσε μικρά πήλινα αγγεία και τα τοποθέτησε, όπου έπεφταν σταγόνες από τον βράχο κατά τον μήνα Δεκέμβριο και Ιανουάριο. Στη δική μας περίπτωση οι ασκητές διάλεξαν να λαξεύσουν τον φυσικό βράχο διαμορφώνοντας μικρές κόγχες, ώστε να συγκρατούνται οι σταγόνες που έπεφταν από την οροφή της βραχοσκεπής. Η παραπάνω πρακτική επιβεβαιώνεται και από την έλλειψη πηγών στην ευρύτερη περιοχή του σπηλαιού της Αρσαλής.

Συνολικά οι συλλεκτήρες που εντοπίζονται στο σπήλαιο είναι οκτώ και έχουν λαξευτεί στα δυτικά του σπηλαιώματος, όπου σχηματίζεται φυσικό κοίλωμα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο μεγαλύτερος (0,68 × 0,37μ.) από τους συλλεκτήρες, ο οποίος στο ανώτερο μέρος φέρει δίστιχη επιγραφή (εικ. 1–2). Ο συλλεκτήρας έχει ορθογώνια λαξευμένη κόγχη· το βάθος της διαμορφώνεται σε δύο επίπεδα (α': 0,15μ., β': 0,20μ.), με το δεύτερο να χρησιμεύει για την καθίζηση αιωρημάτων που πιθανώς να υπήρχαν στο νερό του συλλεκτήρα.

Στο ανώτερο μέρος έχει διαμορφωθεί με καλέμι ορθογώνιο πλαίσιο (0,54 × 0,21μ.), όπου χαραχθηκε η δίστιχη επιγραφή. Το ύψος των γραμμάτων κυμαίνεται από 0,4 έως και 0,6μ. Χαρακτηριστικά είναι τα στρογγυλά C, Θ, Ο, C και ταγωνιώδη A<sup>5</sup> με σύγκλιση της μεσαίας κεραίας από το κάτω μέρος της αριστερής προς το επάνω μέρος της κεραίας. Αριστερά της επιγραφής έχει χαραχθεί ισοσκελής σταυρός. Η γενική εικόνα της δίνει την εντύπωση ότι δεν χαραχτηκε από κάποιον άπειρο χαρακτήρα. Στοιχεία που πιστοποιούν την παραπάνω άποψη είναι η προετοιμασία του φορέα, στην περίπτωσή μας του φυσικού ασβεστολιθικού βράχου, η σωστή κατανομή της επιγραφής εντός του πλαισίου, το σχεδόν ίδιο μέγεθος των γραμμάτων (κατά μέσο όρο τα 0,0045μ.) και η χρήση συντομογραφιών. Η επιγραφή έχει ως εξής:

COICIOΘC  
† THTONΛAΠEΔA

σόςσι ό Θ(εός)  
† τ(οὔτο)ν τόν λαπέα ή τ(δ)ν (Ἄν)τόν(ιον) Λαπέα.

1 σόςσι = σώσει ή σώση || 2 (Ἄν)τόν(ιον) = (Ἄν)τών(ιον).

---

5. Πρβλ. A. C. Bandy, *The Greek Christian Inscriptions of Crete*, στο A. K. Ορλάνδου κά. (ed.), *Χριστιανικά Ἐπιγραφαὶ τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1970, 24, αρ. 4.

Αν η επιγραφή έχει μεταγραφεί ορθά, πρόκειται για επίκληση για τη σωτηρία κάποιου Λαπέα. Πολύ πιθανόν η λέξη Λαπέα να είναι το επώνυμο του προσώπου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο πρώτος στίχος της επιγραφής. Η διατύπωση σώσει ὁ θεὸς δεν είναι κοινή. Συχνά σε επιγραφές επίκλησης ο πρώτος στίχος φέρει τη διατύπωση: Κύριε βοήθη τῷ σῷ δούλῳ. Παρόμοια διατύπωση με την επιγραφή από την Αρσαλή εντοπίζεται στον ναό του Ταξιάρχου στη Μεσαριά Ἄνδρου. Η επιγραφή χρονολογείται στο έτος 1158 και εντοπίζεται στο κατώτερο μέρος της Αγίας Τράπεζας. Έχει ως εξής: Δανιήλ τοῦ Σγουρωμένου καὶ Κοσμᾶ τοῦ Πικρὶ καὶ οἱ ἀναγινόμενοι εὐχέσθε διὰ τὸν κτίτορα ὁ θεὸς σώσει αὐτόν. Μινὶ Μαρτῶ ἔτος 598στ βασιλέβοντος Μανουήλ τοῦ Κομνηνοῦ<sup>6</sup>. Βέβαια, στην επιγραφή από την Αρσαλή η φράση ὁ θεὸς σώσει είναι αντεστραμμένη και τοποθετείται στην αρχή της επιγραφής.

Μια άλλη ερμηνεία της λέξης λαπέας είναι να πρόκειται για ένα είδος χαρακτηρισμού του προσώπου που χάραξε την επιγραφή. Αν η λέξη προέρχεται από το ρήμα λαπίζω<sup>7</sup> (φέρομαι με αλαζονεία, κομπάζω), τότε η λέξη λαπέας μπορεί να αποδοθεί ως ὁ αλαζόνας, ὁ υπερόπτης, χαρακτηριστικά που η χριστιανική διδασκαλία τα καταδικάζει. Η χρήση απαξιωτικών επιθέτων αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο των επιγραφών επίκλησης της βυζαντινής περιόδου<sup>8</sup>. Με αυτό τον τρόπο το πρόσωπο της επιγραφής αναγνωρίζει την αμαρτωλή κατάστασή του και ζητά από τον Θεό έλεος και συγχώρηση στη μέλλουσα ζωή.

Ανακεφαλαιώνοντας, ως προς την ερμηνεία του ὄρου λαπέα είναι πολύ πιθανό να πρόκειται για επώνυμο ή χαρακτηρισμό κάποιου προσώπου. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ο λαπέας της επιγραφής συνδέεται με την κατασκευή ή και τη χρήση του συλλεκτήρα στο σπήλαιο της Αρσαλής.

Ὡς προς τη χρονολόγηση της επιγραφής, λαμβάνοντας υπόψη τα μορφολογικά χαρακτηριστικά<sup>9</sup>, καθώς και την ευρύτερη μοναστική ιστορία της περιοχής μπορούμε να την τοποθετήσουμε με επιφύλαξη στο β΄ μισό του 11ου αιώνα. Η απόδοση των γραμμάτων C, O, A, E της επιγραφής από την Αρσαλή ομοιάζει με δύο επιγρα-

---

6. Δ. Πασχάλη, *Μεσαιωνικά και μεταγενέστερα επιγραφαί τῆς νήσου Ἄνδρου*, ΕΕΒΣ 4(1927)50.

7. λαπίζω (LSJ<sup>9</sup>, s.v.)· πρβλ. Παλαιά Διαθήκη, Σοφία Σειράχ 20, 7: ἄνθρωπος σοφὸς σιγήσει ἕως καιροῦ, ὁ δὲ λαπιστὴς καὶ ἄφρων ὑπερβήσεται καιρόν.

8. Σ. Καλοπίση-Βέρτη, *Οἱ ζωγράφοι στὴν ὑστερὴ βυζαντινὴ κοινωνία. Ἡ μαρτυρία τῶν επιγραφῶν*, στο Μ. Βασιλάκη (ed.), *Το πορτραίτο τοῦ καλλιτέχνη στο Βυζάντιο*, Ηράκλειο 2000, 145–146.

9. Ν. Moutsopoulos, *La Morphologie des Inscriptions Byzantines et Post Byzantines de Grèce*, *Βυζαντινὰ ἀρθρα καὶ Μελετήματα*, Ανάλεκτα Βλατάδων 5(1990)325–377, πίν. 4, 5.

φές από την Υπάτη, οι οποίες τοποθετούνται στον 11ο αιώνα. Η πρώτη επιγραφή προέρχεται από τον ναό του Αγίου Νικολάου και είναι εντοιχισμένη στη βόρεια είσοδο του ναού (εικ. 3). Η μεγαλογράμματη επιγραφή τοποθετείται σε υπέρθυρο και είναι κτητορική. Έχει ως εξής: † ΔΗΜΗΤΡΗΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ † ΚΕ ΚΤΗΤΟΡ Ο ΚΑΤΑΚΑΛΟ(Ν)<sup>10</sup>. Ο Δημήτριος Κατακαλών σχετίζεται με τη σημαντική βυζαντινή στρατιωτική οικογένεια του 11ου αιώνα<sup>11</sup>. Ο χαρακτηρισμός πρόεδρος σύμφωνα με την Αβραμέα δεν είναι εκκλησιαστικός τίτλος αλλά διοικητικός<sup>12</sup>. Η δεύτερη επιγραφή προέρχεται από τον ναό της Αγίας Σοφίας και είναι αδημοσίευτη (εικ. 4). Έχει εντοιχιστεί στον βόρειο τοίχο του ναού. Η επιγραφή είναι μεγαλογράμματη και έχει χαραχθεί σε υπέρθυρο. Βέβαια, από την επιγραφή σώζεται μόνο ένα θραύσμα. Έχει ως εξής: [---]C ΚΕΚΑ[---]. Πιθανή μεταγραφή: [---]C ΚΕΚΑ(ΥΜΕΝΟΣ). Αν η ανάγνωση της επιγραφής ευσταθεί, τότε ο Κεκαυμένος μπορεί να ταυτιστεί με τον Κατακαλώνα Κεκαυμένο<sup>13</sup>. Η παρουσία του Κεκαυμένου στη Θεσσαλία τεκμηριώνεται και από επίγραμμα με τίτλο εἰς στρατηγὸν Κατακαλῶν που δημοσίευσε ο Σ. Λάμπρου στο περιοδικό *Νέος Ελληνομνήμων*<sup>14</sup>. Στο επίγραμμα ο Κεκαυμένος Κατακαλών αναφέρεται ως στρατηλάτης και φως ολόκληρης της Θεσσαλίας.

Η απόδοση των γραμμάτων της επιγραφής από την Αγία Σοφία ομοιάζει με αυτή του Αγίου Νικολάου σε τέτοιο βαθμό που μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι δύο επιγραφές χαραχθηκαν από τον ίδιο χαρακτή. Η στενή ομοιότητα στην απόδοση των γραμμάτων των τριών επιγραφών, καθώς και η βέβαιη χρονολόγηση της επιγραφής του Αγίου Νικολάου, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η επιγραφή από την Αρσαλή μπορεί να τοποθετηθεί στον β' μισό του 11ου αιώνα.

Εν κατακλείδι, σημαντική είναι η πρόοδος του μοναχισμού στην ευρύτερη περιοχή της Υπάτης ήδη από το β' μισό του 12ου αιώνα<sup>15</sup>. Ο Δ. Γόνης συνδέει αυτήν την ακμή με το γεγονός της παρουσίας σημαντικών ιεραρχών στον μητροπολιτικό θρόνο των Νέων Πατρών· αξιοσημείωτο παράδειγμα αποτελεί ο λόγιος ιεράρχης

---

10. Α. Avraméa – D. Feissel, *Inventaires en vue d' un recueil des inscriptions historiques de Byzance. IV. Inscriptions de Thessalie (à l'exception de Météores)*, Travaux et Mémoires 10(1987)370.

11. Δ. Πολέμης, *Ἀνεπίγραφοι στίχοι εἰς τὸν θάνατον Ἰωάννου Βορρεννίου τοῦ Κατακαλῶν*, ΕΕΒΣ 3(1966-1967)107–116, και Ν. Bănescu, *Sceau de Démétrius Katakalon, Katépano de Paradounavon*, ΕΟ 39(1940)157–160.

12. Α. Avraméa – D. Feissel, ὀπ. π. (σημ. 10), 371.

13. Ν. Bănescu, *Un duc byzantin du XIe siècle : Katakalon Kékauménos*, BSHAcRoum 11(1924)25–36.

14. Σ. Λάμπρου, *Τὰ ὑπ' ἀριθμὸν ριζ' καὶ ργ'*, *Νέος Ελληνομνήμων* 16(1922)53–56.

15. Βυζαντινή ονομασία της Υπάτης. Γενικά για το όνομα των Νέων Πατρών βλ. Δ. Γόνης, *Η βυζαντινή Υπάτη*, Υπάτη, τεύχ. 17–19 (Ιούνιος 1987–Ιούνιος 1988) 115–147.

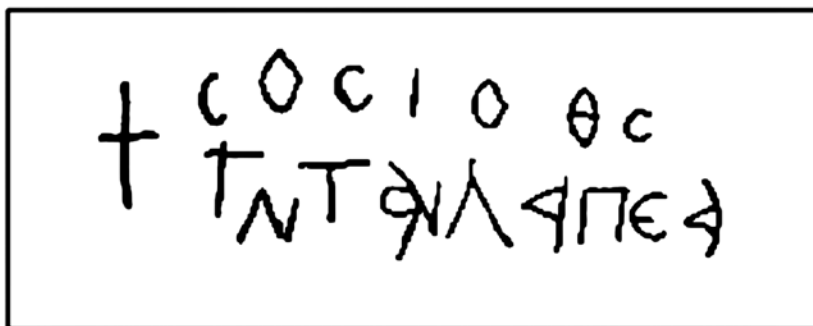
Ευθύμιος Μαλάκης<sup>16</sup>. Επιπλέον στοιχείο που πιστοποιεί την ισχυρή παρουσία του μοναχισμού στην περιοχή αποτελεί η συμμετοχή εκατό μοναχών στην τοπική ανθενωτική σύνοδο των Νέων Πατρών που πραγματοποιήθηκε το 1277, έπειτα από κάλεσμα του σεβαστοκράτορα Ιωάννη Δούκα<sup>17</sup>.

---

16. Δ. Γόνης, όπ. π., 143–145· του ίδιου, *Ιστορικό διάγραμμα της Μητροπόλεως Νέων Πατρών*, στο *Η Υπάτη στην εκκλησιαστική ιστορία...*, όπ. π. (σημ. 2), 19–40.

17. Για την τοπική ανθενωτική σύνοδο που συγκάλεσε ο Ιωάννης [1η Μαΐου (:) 1277] στις Νέες Πάτρες βλ. Δ. Γόνης, όπ. π., *Η βυζαντινή Υπάτη*, 126, σημ. 65. Επίσης, D. J. Geanakoplos, *Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia-1259*, DOP 7(1953)99–141.





Ειγ. 1. Αποτύπωση της επιγραφής (σχέδιο Δ. Ι. Κ.)



Ειγ. 2. Ο συλλεκτήρας νερού και η επιγραφή στο ανώτερο μέρος (φωτ. Δ. Ι. Κ.)



Εικ. 3. Κτητορική επιγραφή από τον ναό του Αγίου Νικολάου Υπάτης  
(Α. Ανταμέα – D. Feissel, 1987, αρ. 14, πίν. V, 1)



Εικ. 4. Επιγραφή από τον ναό της Αγίας Σοφίας Υπάτης (φωτ. Δ. Ι. Κ.)